

УРАН ЗОХИОЛЫН РЕАЛИ ҮГИЙГ ОРЧУУЛАХ НИЙТЛЭГ АРГУУД, ТЭДГЭЭРИЙГ УТГА ИЛЭРХИЙЛЭХ ТҮВШНЭЭР ЭРЭМБЭЛЭХ НЬ

Т. Мягмарсүрэн⁶⁶
О. Халиунаа⁶⁷

Abstract: *Our aim with this paper is firstly to survey and outline common translation strategies used in realia words and expressions from Mongolian into English language and secondly, to propose an order of the translation strategies according to their equivalence based on literature translations. In this study, 32 Mongolian short stories translated by foreign and Mongolian translators into English were involved. We collected strategies for realia translation and analyzed how often they are applied in literature translations. Findings of the study showed that 11 strategies (transcribing, calque, neologism, synonymy, explanation, reformulation or equivalence, international word, adjective, modulation, notes and couplets) were offered by most of translation researchers, out of which 6 strategies (transcribing, calque, synonymy, explanatory, reformulation or equivalence, and couplets) are often used in Mongolian into English literature translation. Moreover, translators are using several couplets (transcribing & explanatory, transcribing & calque and equivalence & explanatory) for dealing with some cultural words. In connection with the 32 Mongolian short story translation into English, we attempted to make an order of 4 translation strategies due source language (SL) cultural words, translated by a target (TL). This order starts with reformulation or equivalence, and follows synonymy as well as explanation and ends with couplet.*

Түлхүүр үг: реали, эквивалент (дүйцэл), орчуулга, харьцуулалт

Судалгааны зорилго: Уран зохиолын реали үгийг орчуулж байгаа нийтлэг аргыг нэгтгэн тоймлож, тэдгээрийг утга илэрхийлж буй түвшнээр нь эрэмбэлэх талаар санал дэвшүүлнэ.

Оршил

Хүн төрөлхтөнд анх үүсэн бий болох үед хоол хүнс, хувцас хунар, орон байрны адил хүмүүс бие биентэйгээ ойлголцох хэл яриа гол хэрэгцээнийх нь нэг болж байсан нь лавтай. Тиймээс дохио зангаа, нүүр царайны хувирал гэх мэт биеийн аль нэгэн үйл хөдлөлөөрөө хоорондоо хэл нэвтрэлцсээр цааш улам боловсронгуй болж авианаас үг, үгээс өгүүлбэр үүсчээ. Овог аймаг бүрийн амьдарч буй газар орон, цаг агаар, эрхэлж буй хөдөлмөр ялгаатай тул өөр өөрийн хэлтэй, мөн соёлтой болов. Ийнхүү олон төрөл хэл үүссэнээр овгууд хоорондоо харилцан ойлголцох шаардлагын улмаас нэг нэгнийхээ хэлийг сурах шаардлага гарч иржээ. Нэг нэгэндээ хүсэл сонирхол, хэрэгцээ шаардлагаа хэлж илэрхийлэхэд өөрийн болоод цаад угсаатан үндэстний соёл, ёс заншил, зан үйл, ахуй амьдралын талаар хөөрөлдөх хэрэгтэй болсон байна. Хэл бол нэгэн үндэстний соёлын амьдралын суурь юм. (Сүхбаатар, 1998) Аливаа үндэстний соёлыг тээгч болох хэл нь тухайн ард түмнийхээ зан заншил, ёс уламжлал, аж амьдрал, сэтгэл

⁶⁶Доктор, Олон Улсын Улаанбаатарын Их Сургууль, Англи хэлний тэнхим

⁶⁷ Хэл шинжлэлийн магистрант, Олон Улсын Улаанбаатарын Их Сургууль

сэтгэлгээнээс огтхон ч ангид оршихгүй. Иймд нэг хэлнээс нөгөө хэлэнд орчуулга хийхэд хоёр үндэстний энэ мэт онцлогийг илтгэсэн үг, өгүүлбэрийг дамжуулах олон арга, аргачлал үүсч хөгжжээ. Энэ судалгаагаар монгол хэлний үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг орчуулж буй гадаад, дотоодын орчуулагчдын ашиглаж байгаа орчуулгын нийтлэг аргыг илрүүлэн тогтоож, эдгээр аргыг утга илэрхийлж буй түвшнээр нь эрэмбэлэх оролдлогыг хийлээ.

Реали үг буюу үндэсний онцлог бүхий үг хэллэг

Гол төлөв зөвхөн тухайн үндэстэн угсаатны аж амьдрал, зан үйл, соёл сэтгэлгээний онцлогтой холбоотойгоор үүсэн бий болсон үгийг орчуулгад реали үг гэнэ. Үүнд тухайн үндэстний соёлын өвөрмөц онцлогийг илэрхийлэх энгийн ба нийлмэл үг, холбоо үг мөн тийм үг хэллэгтэй ассиоциатив холбоогоор шууд ба дам холбогдсон дүр дүрслэл бүтээх, ил далд утга санааг илэрхийлдэг ардын билэг зүйд хамаарах сургаал, сургамжийн үгс хамаардаг. (Жаргалсайхан, 2011) Өөрөөр хэлбэл эдгээр нь хэлц үг, зүйр цэцэн үг, бүдүүлэг үг, этгээд үг, нутгийн аялгуу, зүйрлэл, адилтгал юм. (Дашдаваа, 1998) Реали үг нь *жинхэнэ, бодит, биет, үнэн бодит* гэсэн утга бүхий латин хэлээс гаралтай тэмдэг нэр, *объект, биет юм, зүйл, юм* гэсэн утгатай америкийн англи хэлээс гаралтай нэр үгтэй анх нийлж үүсчээ. (Dictionary.com) Өөрөөр үндэсний онцлог бүхий үг хэллэг ч гэж бас нэрлэгддэг энэхүү үг нь аливаа үндэстний соёлын өвөрмөц онцлогийг илэрхийлж байдаг. Тухайлбал, монгол хэлд сэгсүүргэн дээл, тоорцог, хантааз гэх мэт үндэсний хувцас хэрэгсэл, өрх, хаяа, чагтага гэх мэт гэртэй холбоотой үгс, хонь тушгирах, үхэр мөөрөх, тэмээ туших, чөдөр зангидах, эмээлийн бүүрэг, жирэм, ганзага, гэдэс арилгах, чанах, ууц, үүц, цагаан тос, ааруул гэх мэт таван хошуу мал болон түүний ашиг шим, эдлэл хэрэгсэлтэй холбоотой үй олон үг бий.

Үндэсний онцлогийг харуулсан реалид тухайн орны ахуй амьдрал, сэтгэлгээ, шашин шүтлэг, түүх соёлын үзэгдлийн өвөрмөц байдлыг тусгасан үг хэллэг ордог. Өч төчнөөн эдгээр үгсийг төрөл зүйлээр ангилах оролдлогыг орчуулгын олон эрдэмтэн хийжээ. Тухайлбал, Влахов, Флорин нар 1) газар зүй, 2) угсаатны зүй, 3) улс төр нийгэм гэж гурав ангилжээ. Ц. Өлзийхутаг 1) мал аж ахуй, 2) зан үйл аж байдал, 3) нийтээр хэрэглэгдэх, 4) нийгэм улс төр гэж монгол хэлний үгийн сангийн хүрээнд энэхүү ангиллыг хийсэн бол Болгарын судлаач, орчуулагч Влахов, Флорин нар 1) газар зүй, 2) угсаатны зүй, 3) улс төр нийгэм гэсэн үндсэн дөрвөн хэсэгт, нэрт орчуулга судлаач Петер Ньюмарк 1) экологи, 2) эд материал, 3) нийгмийн соёл, 4) байгууллага, 5) дохио зангаа, дадал зан төлөв гэх мэт бүх хэлний түвшинд байхууцаар реали үгийн төрөл ангиллыг тус тус гаргажээ. Эдгээр судлаачдын ангилсан энэ ангилал нь тус бүртээ цааш хэд хэдэн дэд төрлөөр задарсан ихээхэн дэлгэрэнгүй шинжтэй. Мөн хэл шинжлэлийн ухааны доктор А. Шархүү 1) нийгэм улс төр, 2) амьдралын хэв шинж, эрхэлдэг аж ахуй, 3) ахуй ба оюуны хүрээ, эд өлгийн зүйлс, 4) зан үйл, ёс заншил, 5) түүхэн гэсэн ерөнхий таван төрлөөр аль ч хэлд хамааруулан авч үзэж болох байдлаар хуваасан байх бөгөөд энэ ангиллаас орчуулгын практикт соёлын зөрөөнөөс үүдэн хамгийн их бэрхшээл учруулдаг реали үгс бол гурав, дөрөвдүгээр ангилалд хамаарах үндэстэн угсаатны ёс заншил, шүтлэг бишрэл, зан үйлд холбогдох үгс, тэдгээрээс уламжлан гарсан бэлгэдэл утга, үгийн утга шилжүүлэн хэрэглэж дүр зураглал бүтээх ёс, нэгэнт түүх болж өнгөрсөн цаг үеийн хэрэг явдал, орчин ахуйтай холбогдох ойлголт ухагдахууныг илэрхийлсэн реали үгс мөн. (Шархүү, 2005)

Хүмүүс үр хүүхдүүдээ үзсэн харсан, дуулсан сонссон сонин содон зүйлсээ болон өөрсдийн үүх түүхээ ярьж өгч цээжлүүлсээр аман зохиолыг бий болгож, улмаар үүнийгээ бичиг үсгээрээ дамжуулан ном сударт буулган уран зохиолыг үүсгэжээ. Тиймээс уран зохиолд тэр чигтээ тухайн зохиолын дүрүүдийн амьдарч буй улс орон, ард иргэдийн аж амьдрал, соёл, ёс заншлыг дүрсэлсэн реали үгс элбэг бөгөөд үүнийг орчуулахад орчуулагчийг ур ухаанаа гаргаж, оновчтой

шийдлийг хийхэд хүргэнэ. Орчуулга судлаачид энэхүү үндэсний онцлог бүхий үг, хэллэгийг бусад төрлийн үгсээс дараах шинжүүдээр ялгаатай хэмээн тодорхойлжээ.

- Шинжлэх ухааны зохиол бүтээл, уран зохиол, ярианы хэлэнд зонхилон хэрэглэгддэг.
- Зөвхөн тухайн хэлний хүрээнд бүрэн утгаараа хэрэглэгддэг боловч гадаад хэлэнд галиглах замаар нэвтрэх ёс бий.
- Хоёрдмол утгагүй.
- Тухайн үгийн сангийн язгуур бүрэлдэхүүн хэсгийн хувьд уугуул хэлний үгийн сангийн шинж (авиа зүй, үг бүтэх ёс)-ийг өөртөө бүрэн агуулдаг.
- Нэр томъёоны бүрэн утгыг илэрхийлж чадна.

Судлаачдын реали үгийг тодорхойлсон эдгээр тодорхойлолтоос үзвэл энэ нь зөвхөн өөрийн хэлдээ л утга нь бүрэн илэрдэг, олон салаа утгагүй, ердөө нэг утгатай, аман ба уран зохиолд ихэвчлэн хэрэглэдэг уугуул хэлний үгс бөгөөд энэ шинжээрээ өөр хэлд орчуулан буулгахад утга нь бүрэн илэрхийлэгддэггүй дүйцэлгүй үгс байна. Үүгээрээ үе үеийн орчуулагчдын анхаарлын төвд байсаар ирсэн бөгөөд тал бүрээс нь судалдаг судлагдахуун болжээ.

Орчуулга судлаач (Osimo, 2004)-ийн бүтээлд Влахов, Флорин нарыг реали үгийн талаар дорвитой судалгааг хийсэн анхны судлаачид гээд *“Реали бол зөвхөн нэг ястан үндэстний бусдаас ялгарах зан чанар, сэтгэл сэтгэлгээ илэрхийлдэг далд утга санааг агуулсан үгс тул орчуулахад байнгын мухардалд оруулдаг.”* гэсэн тэдний үзэл санааг тэмдэглэн бичжээ. Ийнхүү реали үгс соёлын нөлөөгөөр хэлэнд тогтмол бий болсоор байх бөгөөд төгс орчуулахын тулд эх зохиолын хэл, орчуулгын хэл хоёрыг сайтар мэдэхээс гадна орчуулж байгаа зохиолчийнхоо уран бүтээлийн онцлог болон тэнд гарч байгаа үндэсний онцлог бүхий үгийг сайтар мэдвэл зохино. (Дашдаваа, 1972)

Судалгаа 1: Орчуулгын нийтлэг арга

Петер Ньюмаркыг орчуулга судлалд томоохон хувь нэмэр оруулсан эрдэмтэн гэж бусад судлаачид нь үздэг. Тэрээр орчуулгын дараах 17 арга стратеги (боломж)-ийг тодорхойлсон байх бөгөөд энэ нь тун өргөн дэлгэрэнгүй хувилбар юм.

Хүснэгт 1. Петер Ньюмарк: Орчуулах арга стратеги

№	Арга стратеги	Орчуулгын арга	
1	Дүйцэлгүй үгийг орчуулах хэлнийх нь цагаан толгойн үсэг ашиглан галиглах	Transference (loan word, transcription)	Галиглах
2	Дүйцэлгүй үгийг эх хэлнийх нь дуудлагаар нь орчуулах хэлд галиглах	Naturalization	Нутагшуулах
3	Эх хэлний соёлын холбогдолтой үгийг орчуулах хэлний утга тохирохуйц үгээр дүйцүүлж орчуулах	Cultural equivalent	Соёлын утга дүйцүүлэх
4	Соёлын утгыг гээж тэр үгийн утгыг нөгөө орчуулах хэлд нь өөр нэгэн үг үүсгэх замаар орчуулах, мөн эх хэлний үгийн утгын тодорхой нэг хэсгийг гээж орчуулах хэлэнд утгыг нь саармагжуулах	Functional equivalent	Соёлын утга гээж дүйцүүлэх
5	Эх хэлний үгийн утгыг нэмж дэлгэрүүлэн тайлбарлаж дүйцүүлэх	Descriptive equivalent	Тайлбарлаж дүйцүүлэх
6	Эх хэлний хам сэдэвт байгаа үгийн утга санаа, дүр дүрслэл орчуулах хэлэнд дүйцэл султай тохиолдолд тэр үг /гол төлөв тэмдэг нэр, дайвар үг/ нь эх сэдэвтээ утгын хувьд чухал нөлөө үзүүлэхээргүй хэмжээнд байгаа тохиолдолд уг үгийг орчуулах хэлний ойролцоо утгатай үгээр орлуулах	Synonymy	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах

7	Байгууллагын нэр, түгээмэл хэрэглэгддэг холбоо үг, нэг бүхэл зүйлийг бүрдүүлэгч хэсэг /элемент/ зэрэг үгийг хуулбарлах	Through-translation (loan translation)	Зээлэх/хуулбарлах
8	Хэлзүйн түвшинд хувиргал хийх, тухайлбал 1) ганц тоог олон тоо болгох, тэмдэг нэрийн байрыг солих, 2) орчуулах хэлний хэл зүйн бүтэц эх хэлдээ огт байхгүй үед, 3) үгчлэн орчуулахад хэл зүйн хувьд боломжтой ч утга гарахгүй үед 4) үгийн орон зай дутагдсан үед түүнийг хэл зүйн хэлбэрээр орон зайг нь нөхөх гэх мэт, жишээ нь эх хэлний ХНӨ-ийг орчуулах хэлд тусдаа бие даасан ЗНӨ болгож холбох үгээр холбож хувиргах	Shifts of transpositions	Хэл зүйн хувиргал хийх
9	Үгчлэн орчуулахад ч утга нь төдийлөн олигтой гарч чадахгүй бол уг мэдээллийн утга санааг хадгалан өөр үгсээр чөлөөтэй орчуулах	Modulation	Утгачлан хувиргах
10	Өмнө нь орчуулахад нэгэнт тогтчихсон, олонд танигдчихсан, албан ёсны болчихсон тэр үгийг шууд ашиглах	Recognized translation	Танигдсан үг ашиглах
11	Гол төлөв аль нэг байгууллага, салбарт шинээр бий болж байгаа нэр томъёог үгчлэн орчуулж хашилт (“”) -ын дотор хийж түр ашиглаж байгаад тун удалгүй уг үгийг хэрэглээнээс хасах	Translation label	Түр орчуулга хийх
12	Эх хэлнээс орчуулах хэлд орчуулалгүй хаясан утга санааг тухайн өгүүлбэр, хам сэдэвтэй тун ойролцоо өөр нэг өгүүлбэр, хам сэдэвт уг утгыг шингээж оруулах	Compensation	Нөхөх
13	Үгсийг бүрэлдэхүүний утга утгаар нь буюу нэг, хоёр, гурав, дөрөв гэх мэт үг үгээр нь салгаж задалж орчуулах	Componential analysis	Бүрэлдэхүүнээр нь задлах
14	Эх хэлнээс нөгөө хэлэнд орчуулга хийхэд илүүдэж байгаа үгийг хасах, мөн дутаж байгаа үгийг нэмэх замаар орчуулах	Reduction and expansion	Үг хасах, нэмэх
15	Санаа нь бүрхэг, дутуу эсвэл далд утга санаа агуулсан зэрэг ойлгомжгүй бичигдсэн, мөн бичсэн эзэн нь тодорхойгүй бол уг мэдээллийг нэмж дэлгэрүүлэх, тайлбарлах	Paraphrase	Өөр үгээр нэмж тайлбарлах
16	Соёлын холбогдолтой үг, хэллэг, өгүүлбэрийг орчуулахдаа хоёр ба түүнээс дээш аргыг хослуулж хэрэглэх	Couplets	Хосолмол арга ашиглах
17	Соёлын зөрүүтэй мэдээллийг хоёр хэлний хооронд дамжуулахдаа нэмэлт тайлбар хийх, жишээ нь, 1) бичвэрийн дотор хаалт, хашилтан дотор тайлбар бичих, 2) бичвэрээс тусдаа хуудасны доор зүүлт хийх, орчуулж байгаа бүлгийн эцэст, эсвэл тухайн орчуулж буй номын эцэст нэмэлт тайлбар оруулах гэх мэт	Notes, addition, glosses	Нэмэлт тайлбар оруулах

Петер Ньюмаркын тодорхойлсон эдгээр арга дотроос галиглах, нутагшуулах, хуулбарлах, танигдсан үг ашиглах, түр орчуулга хийх гэсэн 4 арга нь эх хэлний үгийн утгыг орчуулах хэлд бүрэн буулгаж чадахгүй бол үлдсэн 13 нь утгын дүйцлийг хангах төрөл бүрийн арга замыг эрэлхийлсэн аргууд юм. Тэрээр соёлын ба соёлын бус мэдээллийг орчуулах арга боломжийг ийнхүү тодорхойлж 1988 онд “Орчуулгын сурах бичиг” бүтээлээ гаргасан нь дараа дараагийн олон судлаачдын судалгааны ажлын гол эх үүсвэрийн нэг болжээ.

Винэй, Дарбэлнэт нарын орчуулга судлаачид орчуулгад ашиглаж байгаа олон аргыг нэгтгэж зээлэх, хуулбарлах, үгчлэх, үгийн аймгийн хувиргал хийх, утгачлан хувиргах, дүйцүүлэх, нийцүүлэх гэсэн 7 аргыг орчуулгын нийтлэг аргууд гэж үзжээ. Орчуулагч хүн зорилгодоо нийцүүлж энэ 7 аргыг нэг нэгээр нь эсвэл хэд хэдээр нь нийлүүлэн ашиглаж орчуулгаа хийж болно. (Vinay, J.P., & Darbelnet, J., 2000) Эдгээр хоёр эрдэмтний нэгтгэсэн

долоон арга дээр дараа нь орчуулга судлаач Габриела Боско нөхөх аргыг нэмж санал болгоод, энэ 8 аргыг орчуулгад түгээмэл хэрэглэгдэж байгаа аргууд гэж үзээд дараах жишээгээр тайлбарлажээ.

Хүснэгт 2. Винэй, Дарбэлнэт: Орчуулах арга стратеги

№	Арга стратеги	Жишээ	Орчуулгын нийтлэг арга		
1	Орчуулахгүйгээр шууд зээлж авах	Café-/Франц/ → cafe /Англи/	Borrowing	Зээлэх	Шууд
2	Шууд үгчлэн орчуулж хуулбарлах	Biergarten-/Герман/ → beer garden /English/	Calque	Кальк/ хуулбарлах	
3	Өгүүлбэрийг үг нэг бүрээр нь орчуулах	El equipo está trabajando para terminar el informe. /Испани/ → The team is working to finish the report. /Англи/	Literal translation or word for word translation	Үгчлэх	
4	Үгсийн аймгийг өөрчилж орчуулах	Hand knitted-/Англи: noun+participle/ → Tejido a mano /Испани: participle + adverbial phrase/	Transposition	Үгийн аймаг хувиргах	Шууд бус
5	Өөр үг, хэллэгээр орчуулах	Te lo dejo. /Испани/ → үгчлэн орчуулбал “I leave it to you.” гэж орчуулахыг утгачлан “You can have it.” гэж өөр үгээр орчуулж байна. /Англи/.	Modulation	Утгачлан хувиргах	
6	Үгийн утгыг найруулгын болон бүтцийн янз бүрийн арга хэрэглүүр ашиглан шинээр үг бүтээж бий болгох	Ouch /Англи/ Aie /Франц/ Гараа алханд цохьсон англи хүний Ouch гэж дуу алдахыг францаар Aie гэж дүйцүүлнэ.	Reformulation or Equivalence	Дүйцүүлэх	
7	Соёлын агуулгатай үг, мэдээлэл орчуулах хэлд огт байхгүй тохиолдолд эх хэлнийхээс тэс өөр үг, хэллэг, өгүүлбэрээр орчуулах хэлэнд хувиргаж орчуулах	Pinho /Испани: рестораны нэг төрлийн хоол/ → kebab /Англи/	Adaptation	Нийцүүлэх	
8	Соёлын онцлогийн улмаас орчуулах боломжгүй болсон үгийн утгыг тухайн тэр хэсгээс нь тусдаа өөр нэг хэсэгт утгыг нь шигтгэн оруулах	Tú албан хэлбэр нь usted /Испани/, Tu, vous /Франц/, Du, sie /Герман/ → you /Англи/	Compensation	Нөхөх	

Дээрх 8 аргыг шууд ба шууд бус /чөлөөт/ хоёр ангилалд хуваасан (Bosco) бөгөөд зээлэх, хуулбарлах, үгчлэх аргыг шууд, үгийн аймаг хувиргах, утгачлан хувиргах, дүйцүүлэх, нийцүүлэх, нөхөх гэсэн 5 аргыг шууд бус гэсэн ангилалд багтаажээ.

Судалгаа 2: Реали үгийг орчуулах нийтлэг арга

Үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг нэг хэлээс нөгөө хэлд орчуулахад шууд онож дүйх үг гэж байхгүй. Тиймээс реали үгийг орчуулах бэлэн жор байдаггүй (Дашдаваа, 1998) ч нэг ард түмний

өвөрмөц онцлог амьдралыг харуулсан олон олон шилдэг зохиолыг өөр нэг ард түмэнд ойлгуулан орчуулах оролдлогыг хийсэн орчуулагчдын туршлагаас үүдэлтэй янз бүрийн аргууд бий болжээ. Үүнд галиглахаас эхлээд бүтэн хам сэдвийн хүрээнд хүртэл орчуулдаг олон арга техник багтана.

Орчуулга судлаачид орчуулах арга стратегийг тодорхойлохдоо заримыг нь тодорхой нэр томъёогоор нэрлэсэн, бас нэрлээгүй гэх мэт янз бүр байна. Судлаачийн зүгээс реали үгийг орчуулж буй аргуудыг судалгааны объект болгон авч ашиглаж байгаа тул орчуулга судлаачдын тодорхойлон нэрлэсэн, нэрлээгүй аргуудыг нэг ижил нэр томъёогоор оноон нэрлэж тайлбарлах шаардлагын улмаас орчуулагчдын өөрсдийн нэрлэсэн нэр томъёог энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд нэрлэж буй нэр томъёотой давхар тэмдэглэж байгаа болно.

Орчуулга судлаач Гидеон Тури “*Реали үгсийг нэгд, эх бичвэрт нь нийцүүлэх, хоёрт, орчуулж буй хэлний соёлд бүрэн нийцүүлэх гэсэн үндсэн хоёр зарчмаар орчуулна.*” гэж үзээд дараах 10 аргыг санал болгожээ.

Хүснэгт 3. Гидеон Тури: Реалиг орчуулах арга стратеги

№	Арга стратеги	Жишээ	Орчуулгын нийтлэг арга		
1	Эх хэлний үгийг орчуулах хэлний цагаан толгойн үсгээр орлуулан галиглах	Gideon Toury /Израйл/ → Гидеон Тури /Монгол/	Transliteration	Үсэгчлэн галиглах	
2	Орчуулах хэлний авиазүйн зарчмыг баримтлан эх хэлний үгийг галиглах	Kashmir /Хинди/ → cachemire /Франц/	Transcription	Авиачлан галиглах	
3	Шинээр үг бүтээх буюу калькын (хуулбарлах) арга	Flea market /Англи/ → <i>marché aux puces</i> /Франц/	Calque	Кальк/ хуулбарлах	
4	Эх хэлний үгтэй ижил төстэй боловч орчуулж буй хэлний нутгийн шинжийг агуулсан шинэ үг зохиох	mu'adhhdhin /Араб/ → muezzin /Ислам/	Neologism	Шинэ үг зохиох	Шууд бус
5	Эх хэлний үгтэй ойролцоо холбоо хамаарал бүхий утгатай өөр үгээр буулгах	Cappuccino /Итали/ → latte /Англи/, италиар сүү гэсэн утгатай үгээр	Synonymy	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах	
6	Өөр үг хэллэгээр тайлбарлах	Synagogue /Грек/ → Еврей сүм гэсэн өөр үгээр буулгах	Explanatory	Тайлбарлах	
7	Орчуулах хэлд байдаг ижил төсөөтэй үгээр орлуулах	Jugendstil /Герман/ → art nouveau /Франц/ буюу үгчилбэл “шинэ урлаг” гэсэн үгээр орлуулах	Equivalent	Дүйцүүлэх	
8	Олон улсын шинжтэй нийтлэг үг хэллэгээр орлуулан орчуулах	Beaujolais /Франц/ → улаан дарс	International word	Олон улсын шинжтэй үгээр орлуулах	
9	Реали үгийн үүсэл гарвал, материал, шинж байдал зэргийг заасан тэмдэг нэрээр тодотгон нэмж дэлгэрүүлэх	Rampa → Argentine rampa. Тал нутаг гэсэн утгатай Rampa гэсэн үгийг харьяалагдаж буй газар зүйн бүсийнх нь Argentine гэж тодотгох	Adjective	Тэмдэг нэрээр тодотгох	

10	Өгүүлбэр болон хам сэдвийг утгаар нь орчуулах	Does the National Health Service cover this drug? /English/ → Is this drug expensive /American/ “Энэ эмийг эрүүл мэндийн үндэсний газраас хөнгөлдөг үү?” гэсэн өгүүлбэрийг “Энэ эм их үнэтэй юү?” гэж утгачлан орчуулах	Modification	Утгачлан хувиргах	
----	---	--	--------------	-------------------	--

Гидеон Туригийн реали үгийг орчуулах боломжтой гэж үзсэн дээрх аргууд бүгд өмнөх эрдэмтдийн тодорхойлсон орчуулгын аргуудад бүрэн тулгуурласан, тэдгээрийн аль нэгэн шинжийг шингээсэн байх бөгөөд зарим талаараа орчуулах арга стратегийг задалсан, зарим талаараа нэгтгэсэн зэрэг шинжтэй байна.

Энэ судалгаанд монгол хэлний реали үгийг англи хэлэнд орчуулж байгаа нийтлэг аргыг илрүүлэн тогтоох зорилготой бөгөөд монгол судлаачдын тодорхойлсон аргуудаас авч үзвэл, Монгол улсын гавьяат багш А. Шархүү дүйцэлгүй үгийг нэг хэлээс нөгөө хэлэнд орчуулах дараах 4 арга боломж байна гэжээ.

Хүснэгт 4. А. Шархүү: Реалиг орчуулах арга боломж

№	Орчуулах арга боломж	Орчуулгын нийтлэг арга		
1	Хуулбарлан орчуулах	Calque	Кальк/ хуулбарлах	Шууд
2	Реали үгийн галиглан буулгах	Transcribing	Галиглах	
3	Утга ойролцоо үг хэллэгээр нөхөн орчуулах	Synonymy	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах	Шууд бус
4	Уг реали үгийн илэрхийлж буй байгаа утга санаа, дүр төсөөллийг өөр үг хэллэгээр тайлбарлан буулгах	Explanatory	Тайлбарлах	

Судлаач Ё. Баярсайхан “Монгол хэлний реалийг орос хэлэнд орчуулсан нь” өгүүлэлдээ монгол хэлээс орос хэлд реалиг дараах 7 аргаар орчуулах боломжтой гэж үзсэн байна.

Хүснэгт 5. Ё. Баярсайхан: Реалиг орчуулах арга боломж

№	Орчуулах арга боломж	Орчуулгын нийтлэг арга		
1	Галигаар буулгах	Transcribing	Галиглах	Шууд
2	Хуулбарлаж, шинэ үг бүтээх	Calque & Neologism	Кальк/ хуулбарлах, шинэ үг зохиох	
3	Орчуулгад зүүлт тайлбар хийх	Footnote	Зүүлт хийх	
4	Утга ойролцоо үгээр орлуулах	Synonymy	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах	Шууд бус
5	Тайлбарлан орчуулах	Explanatory	Тайлбарлах	
6	Нөгөө хэлд байгаа дүйх үгээр орчуулах	Equivalent	Дүйцүүлэх	
7	Галигаар буулгах, тайлбарлан орчуулах хоёр аргыг хослуулах	Transcribing & explanatory	Галиглах, тайлбарлах	Шууд, шууд бус

Судлаач Ж. Ганцэцэг “Нэр томьёо, үг хэллэгийн орчуулга” судалгаандаа монгол хэлний сүү, цагаан идээтэй холбоотой үг хэллэгийг орчуулж байгааг аргуудыг судалж үзээд, дараах 6 аргыг боломжит аргууд гэж үзжээ.

Хүснэгт 6. Ж. Ганцэцэг: Реалиг орчуулах арга боломж

№	Орчуулах арга боломж	Жишээ	Орчуулгын нийтлэг арга		
1	Хуулбарлан орчуулах	Сүү загсаах-to cool milk, цагаан идээ-white meal	Calgue	Кальк/ хуулбарлах	Шууд
2	Үсэгчлэн буулгах, галиглах	Айраг-airag, дээл-deel	Transliteration	Үсэгчлэн галиглах	
3	Тайлбарлан орчуулах	Хусам– khusam (the scratched down crusted milk at the bottom of the pan)	Explanatory	Тайлбарлах	Шууд бус
4	Зүйлчлэн орчуулах	Сүү хөөрүүлэх-to simmer milk so as to clot the cream	Synonymy	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах	
5	Ижилтгэн орчуулах	Идээ-food, нэрмэл архи-distilled liquor	Equivalent	Дүйцүүлэх	
6	Галиглах, тайлбарлах аргыг хослуулах	Айраг-airag (mare’s milk, Mongolian’s favorite drink)	Transcribing & explanatory	Галиглах, тайлбарлах	Шууд, шууд бус

Монгол улсын гавьяат багш А. Шархүүгийн санал болгосон галиглах, хуулбарлах, ойролцоо утгатай үг хэллэгээр оруулах, тайлбарлах гэсэн 4 арга нь цаг хугацааны хувьд Гидеон Туригийн ангиллаас өмнө тодорхойлогдсон бөгөөд цөөн тоотой ч реалиг орчуулах гол аргуудыг багтааснаараа онцлог байна. Ё. Баярсайхан, Ж. Ганцэцэг нарын судлаачдын судалгааны үр дүнг харахад хосолмол арга ашиглах буюу соёлын онцлог бүхий мэдээллийг орчуулахад хоёр, гурав, дөрвөн аргыг хослуулж реали үгийг хэд хэдэн аргаар орчуулах нь оновчтой шийдлийн нэг мөн (Newmark, 1998) гэж үздэг үзэл баримтлалыг дэмжиж байгааг харуулж байна.

График 1. Реали үг, хэллэгийг орчуулах нийтлэг арга

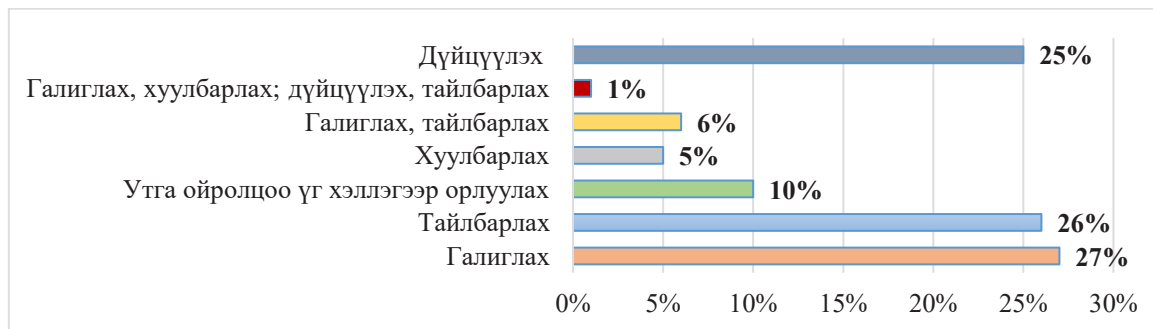

А. Шархүү, Ё. Баярсайхан, Ж. Ганцэцэг, Гидеон Тури нарын дөрвөн судлаачийн реали үг хэллэгийг орчуулах боломжтой гэж үзсэн аргыг нэгтгэж үзэхэд дээрх 11 арга судалгаагаар гарч ирлээ. Эдгээрээс галиглах, хуулбарлах, ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах, дүйцүүлэх гэсэн таван аргыг дөрвөн судлаач дөрвүүлээ үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг орчуулах боломжтой гэжээ.

Судалгаа 3: Монгол хэлээс англи хэлд орчуулсан реали үгийн орчуулга ба арга

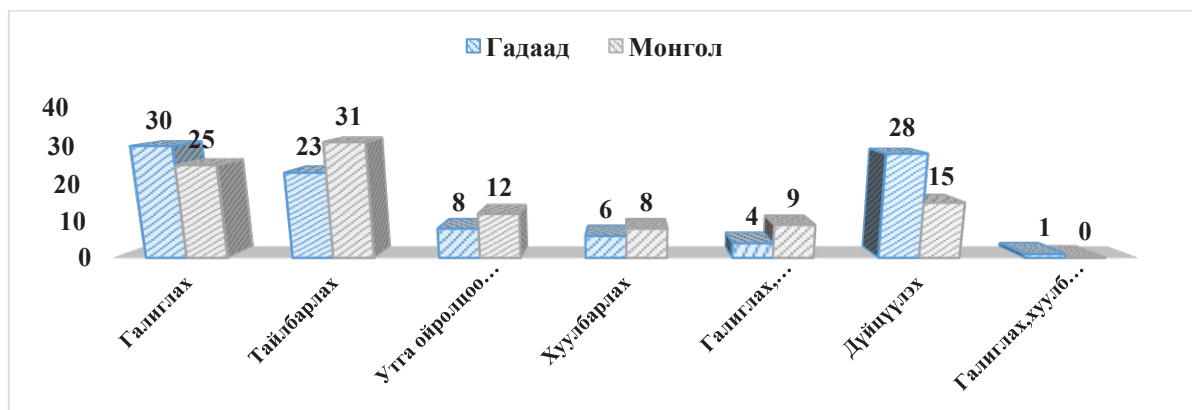
Энэхүү судалгаанд Н. Мөнхбаяр, Б. Нямсүрэн нарын “Learning English through literature” хэмээх гарын авлагыг авч ашиглалаа. Тус гарын авлагад монголын шилдэг 16 зохиолчийн 32 өгүүллийг, орчуулсан англи хувилбартай нь хамт оруулжээ.

График 2. Монголын уран зохиолын реалиг орчуулж буй нийтлэг арга

Судалгааны хэрэглэгдэхүүн болгон авсан 32 өгүүллэгийг орчуулсан гадаад, дотоод орчуулагчдын ашигласан аргыг нэгтгэж үзэхэд галиглах, тайлбарлах, утга ойролцоо үг хэллэгээр орлуулах, хуулбарлах, дүйцүүлэхээс гадна галиглах аргыг тайлбарлах болон хуулбарлах түүнчлэн дүйцүүлэхийг тайлбарлах аргатай хослуулан хэрэглэжээ. Үүнээс галиглах аргыг (27%), тайлбарлах аргыг (26%), дүйцүүлэх аргыг (25%) –иар тус тус илүү ашигласан байна.

График 3. Монгол, гадаад орчуулагчдын реали үгийг орчуулахад ашиглаж байгаа аргын харьцуулалт

Судалгаанаас гарсан үр дүнгээс үзвэл, монгол орчуулагчид галиглах аргыг 25%, тайлбарлах аргыг 31%, гадаад орчуулагч галиглах аргыг 30%, дүйцүүлэх аргыг 28%-р тус тус түлхүү ашигласан байна. Галиглах аргыг аль ч орчуулагчид илүү хувиар ашигласан нь өгүүллэгт хүн, газар орны нэр ихээхэн орсонтой холбоотой. Соёлын онцлог бүхий реали үг хэллэгийг гадаад орчуулагч дүйцүүлэх аргаар голчлон орчуулсан нь өөрийн төрөлх хэл нь орчуулах хэл байсан нь давуу тал болсон байх гэж үзэж байна. Харин монгол орчуулагчид тайлбарлах аргыг илүүтэй авч ашигласан нь уран зохиолыг төрөлх монгол хэлээр нь бичсэнтэй холбоотой байж болох юм гэж таамаглаж байна.

Судалгаа 4: Уран зохиолын реали үгийг орчуулах болон орчуулж байгаа аргын харьцуулалт

Монголын уран зохиолыг англи хэлэнд орчуулахад түгээмэл ашиглаж байгаа орчуулгын аргыг орчуулгын судлаачдын реали үгийг орчуулах боломжтой гэж үзэж тодорхойлсон нийтлэг аргуудтай харьцуулахад дараах дүр зурагтай байна.

Хүснэгт 7. Монголын уран зохиолын реали үгийг орчуулж байгаа аргууд

№	Реали үгийг орчуулах боломжтой арга	Уран зохиолын орчуулгад ашиглаж байгаа арга	
		Хэрэглээ	Хувь
1	Галиглах	+	27%
2	Хуулбарлах	+	5%
3	Шинэ үг зохиох	-	-
4	Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах	+	10%
5	Тайлбарлах	+	26%
6	Дүйцүүлэх	+	25%
7	Олон улсын шинжтэй үгээр орлуулах	-	-
8	Тэмдэг нэрээр тодотгох	-	-
9	Утгачлан хувиргах	-	-
10	Зүүлт хийх	-	-
11	Галиглах, тайлбарлах	+	6%
		+ (Галиглах хуулбарлах, дүйцүүлэх тайлбарлах)	1%

Орчуулга судлаачдын санал болгож байгаа уран зохиолд илрэх реали үгийг орчуулах боломжтой 11 аргаас 6-г нь хэрэглэсэн үр дүн гарлаа. Мөн үүн дээр нэмээд галиглах, хуулбарлах, дүйцүүлэх, тайлбарлах аргыг хослуулан ашиглажээ.

Олон улсын шинжтэй үгээр орлуулах, тэмдэг нэрээр тодотгох, утгачлан хувиргах, зүүлт хийх, шинэ үг зохиох аргыг энэ судалгааны хэрэглэгдэхүүний хүрээнд ашиглаагүй байна. Энэ нь 1-т төрөл бус хэлний орчуулга тул утгачлан хувиргах аргыг ашиглаагүй, 2-т мэргэжлийн биш уран зохиолын орчуулга учраас зүүлтийг тэр бүр хийгээгүй, 3-т эх хэл нь монгол, орчуулах хэл нь англи хэл мөн, уран зохиолын орчуулга зэрэг шалтгааны улмаас олон улсын шинжтэй үгээр орлуулаагүй, мөн орчуулагчдад тэмдэг нэрээр тодотгох, шинэ үг зохиох аргыг хэрэглэх шаардлага үүсээгүй байсан байж болох юм гэж үзэж байна.

Судалгаа 5: Уран зохиолын реали үгийг орчуулж байгаа аргуудыг утга илэрхийлж байгаа түвшнээр нь эрэмбэлэх боломж

Энэ судалгааны хэрэглэгдэхүүн болгон ашиглаж байгаа 32 монгол өгүүллэгт орсон үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг орчуулсан 8 аргын 6 нь дүйцүүлэх, утга ойролцоо үг хэллэгээр орлуулах, тайлбарлах, галиглах тайлбарлах, галиглах хуулбарлах, дүйцүүлэх хуулбарлах аргыг хослуулах зэрэг шууд бус аргууд, 2 нь галиглах, хуулбарлах шууд арга юм.

Хуулбарлах аргаар орчуулсан үгс нь тухайн эх хэлний үгийн утгыг орчуулах хэлд дамжуулах боломж нь сул байдаг бол галиглах аргаар орчуулсан үгийн утга огт гардаггүй. Гэхдээ галиглах аргаар хүн, газар орон, уул усны зэрэг оноосон нэрийг орчуулахад тэдгээрийн утга гарсан эсэхийг магадлах шаардлагагүй байдаг. Харин тухайн улс үндэстэн, угсаатны соёлыг илэрхийлсэн реали үгийг шууд аргаар орчуулахад энэ төрлийн үг хэллэгийн утгыг илэрхийлж гаргаж чадахгүй гэж үздэг тул аль болох эдгээр аргыг хэрэглэхээс зайлсхийх нь зүйтэй гэж орчуулга судлаачид зөвлөдөг.

Уран зохиолын реали үгийг орчуулахдаа тухайн үгийн утгыг орчуулах хэлний уншигч, сонсогчдод аль болох ойлгомжтой, тодорхой хүргэхийн тулд шууд бус орчуулгын аргуудыг ашиглах нь үр дүнтэй. Гэхдээ уг аргууд нь уг үгийн утгыг цаад хэлэнд хэр зэрэг, ямар түвшинд ойлгуулан дамжуулж байгааг мэдэж хэрэглэж байх нь орчуулагчид илүү их үр өгөөжийг бий болгоно.

Дээрх тайлбаруудыг үндэслэн орчуулагч Б. Дамдин, Н. Хандбалдир, Д. Алтангэрэл, Simon Wickham Smith нарын дүйцүүлэх, утга ойролцоо үг хэллэгээр орлуулах, тайлбарлах, хосолмол арга ашиглах гэсэн 4 аргыг утга илэрхийлж буй түвшнээр нь эрэмбэлэх оролдлогыг хийлээ. Уг аргуудыг ашиглаж орчуулсан зарим жишээг доор үзүүлье.

Дүйцүүлэх: Төрөл бус хэлний хооронд соёлын утгатай үг хэллэгийг орчуулахад тохирсон арга бол дүйцүүлэх юм.

Хүснэгт 8. Дүйцүүлэх арга ба орчуулгын зарим жишээ

Тодорхойлолт	Жишээ	
	Монгол	Англи
<ul style="list-style-type: none"> Эх хэлний соёлын холбогдолтой үгийг орчуулах хэлнийх нь утга тохирохуйц үгээр дүйцүүлж орчуулах (<i>Петер Ньюмарк</i>) Орчуулах хэлэнд байдаг ижил төсөөтэй үгээр орлуулах (<i>Гидеон Тури</i>) Үгийн утгыг найруулгын болон бүтцийн янз бүрийн арга хэрэглүүр ашиглан шинээр үг бүтээж бий болгох (<i>Винэй, Дарбэлнэт</i>) 	Том <u>тулганы</u> хажууд	Around the large <u>brazier</u>
	гөлөм	Saddle-cloth
	Улаач	Guide
	Айраг <u>бүлэх</u>	To <u>churn</u> the airag
	<u>Ханхалзаж</u> явдаг болов.	Gombo was <u>full of himself</u> .

Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах: Энэ нь соёлын утга шингээсэн үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг орчуулах хэлний ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулан орчуулах арга юм.

Хүснэгт 9. Ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах арга ба орчуулгын зарим жишээ

Тодорхойлолт	Жишээ	
	Монгол	Англи
<ul style="list-style-type: none"> Эх хэлний үгтэй ойролцоо холбоо хамаарал бүхий утгатай өөр үгээр буулгах (<i>Гидеон Тури</i>) Эх хэлний хам сэдэвт байгаа үгийн утга санаа, дүр дүрслэл орчуулах хэлэнд дүйцэл султай тохиолдолд тэр үг /гол төлөв тэмдэг нэр, дайвар үг/ нь эх сэдэвтээ утгын хувьд чухал нөлөө үзүүлэхээргүй хэмжээнд байгаа тохиолдолд уг үгийг нөгөө орчуулах хэлний ойролцоо утгатай үгээр орлуулах (<i>Петер Ньюмарк</i>) 	Хурган <u>дээлийн</u> доороос	Under the lamb skin <u>coat</u>
	Арван алд <u>аргамж</u>	A <u>rope</u> ten fathoms in length
	Зуны <u>нажир</u> халуун цаг юмсан.	It was a summer of <u>severe</u> heat.
	Хар булигар <u>богц</u> барьсаар	Carrying a <u>saddle-bag</u> of black Russian leather

Тайлбарлах: Аливаа улс үндэстэн, угсаатны соёлын онцлогийг харуулсан үгийн утга агуулга, дүр дүрслэл гэх зэргээр орчуулах хэлэнд оноох үг олдохгүй тохиолдолд түүнийг их бага хэмжээгээр тайлбарлан орчуулах арга.

Хүснэгт 10. Тайлбарлах арга ба орчуулгын зарим жишээ

Тодорхойлолт	Жишээ	
	Монгол	Англи
<ul style="list-style-type: none"> Өөр үг хэллэгээр тайлбарлах (<i>Гидеон Тури</i>) 	Гэрийн хоймор	The seat of honor
	Дээвэр цаваг	Felt roof patches around the enclosure
	Хар сүлд	The shamanic black military banner

• Эх хэлний үгийн утгыг нэмж дэлгэрүүлэн тайлбарлаж дүйцүүлэх (<i>Петер Ньюмарк</i>)	Угаас омголон морь	He was fundamentally a proud horse
--	--------------------	------------------------------------

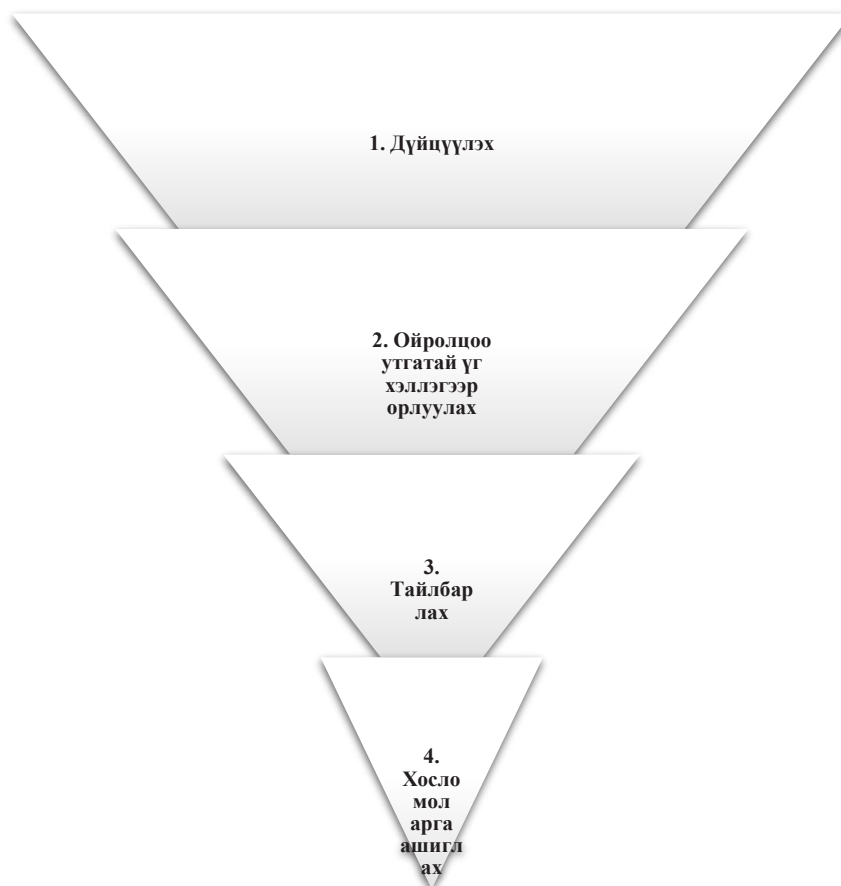
Хосолмол арга: Уран зохиолд илрэх үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг дээр дурдсан аргуудын аль нэгээр нь орчуулахад утга нь хараахан бүрэн гүйцэд бууж чадахгүй тохиолдолд орчуулгын тусгай аргууд дотроос аль тохиромжтойг нь сонгож хэд хэдэн аргыг нэг дор ашиглана.

Хүснэгт 11. Хосолмол арга ба орчуулгын зарим жишээ

Тодорхойлолт	Жишээ		
	Арга	Монгол	Англи
Соёлын холбогдолтой үг, хэллэг, өгүүлбэрийг орчуулахдаа хоёр ба түүнээс аргыг хослуулж хэрэглэх (<i>Петер Ньюмарк</i>)	Галиглах, хуулбарлах	Жижиг бор гэрийн эсгий үүд	Felt door of small ger
	Галиглах, тайлбарлах	Гэрийн зүүн хаяанд	In the left-hand part of the ger
	Дүйцүүлэх тайлбарлах	Шимийн архи	Brandy, made from milk

Ихэнх орчуулга судлаачид орчуулга бол нэг үгийг нөгөө үгээр сольж хувиргахаас илүү утга санааг нь тайлбарлах, тайлах эсвэл утгыг шинээр томъёолох үйл явц гэж үздэг (Newmark, 1998) гэсэн үзэл баримтлалыг эш үндэс болгон дараах 4-н аргыг утга илэрхийлж буй түвшнээр нь эрэмбэлэх оролдлого хийснийг Зураг 1-т үзүүлье.

Зураг 1. Уран зохиолын реали үгийг орчуулах аргын эрэмбэ

Соёлын утга бүхий үгсээр элбэг уран зохиолын орчуулгыг эдгээр 4 аргаар голдуу орчуулсан байгаа бөгөөд эдгээрээс эхлээд дүйцүүлэх аргыг, үүгээр утга хараахан илэрч чадахгүй бол ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулан орчуулна. Энэ хоёр аргын аль алинаар нь эх хэлний үгийн утгыг илэрхийлж чадахгүйд хүрвэл тайлбарлан орчуулна. Эдгээрийн аль алинаар ч үгийн утгыг дамжуулах боломжгүй бол 2 ба түүнээс дээш аргыг хослуулан ашиглах нь зүйтэй гэсэн саналыг дэвшүүлж байна. Гэхдээ дэвшүүлсэн энэ саналын хувьд энэхүү судалгаанд дараах хэд хэдэн

хязгаарлагдмал байдал илэрч байгааг харгалзах нь зайлшгүй юм. Эдгээр нь,

- Эх хэл нь монгол хэл, орчуулах хэл нь англи хэл
- Реали үг нь монгол үндэстнийх
- Олон биш цөөн орчуулагчийн жишээ
- уран зохиолын төрөл нь өгүүллэг зэргийг харгалзах юм.

Дүгнэлт, санал

Монголын уран зохиолын нэгэн төрөл болох өгүүллэгт орсон реали үгсийг англи хэлээр орчуулахад галиглах, хуулбарлах, дүйцүүлэх, ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах, тайлбарлах гэсэн 5 дан арга, галиглах аргыг хуулбарлах болон тайлбарлах аргатай мөн дүйцүүлэх тайлбарлах арга зэргийг хослуулсан зэрэг 3 арга, нийт 8 аргыг түгээмэл ашиглаж байна.

Эдгээр 8 аргаас хүний, газар орны гэх мэт оноосон нэрээс бусад монгол үндэстний ёс заншил, аж амьдрал, зан үйлийн холбогдолтой реали үгсийг англи хэлээр орчуулахад ашиглаж байгаа дүйцүүлэх, ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах, тайлбарлах болон бусад хосолмол аргуудыг утга илэрхийлж байгаа түвшнээр нь эрэмбэллээ. Эрэмбийн 1-т дүйцүүлэх, 2-т ойролцоо утгатай үг хэллэгээр орлуулах, 3-т тайлбарлах, 4-т хосолмол аргыг оруулсан болно.

Энэ судалгааны ажил нь зөвхөн монголын уран зохиолын реали үгийг англи хэлээр орчуулсан жишээгээр хязгаарлагдаж байгааг тул энд санал болгосон реали үгийг орчуулах аргуудын эрэмбэ дарааг бүх төрлийн хэл, бүх төрлийн уран зохиолын хэлбэр, бүх хэлд ашиглах боломжтой гэж үзэхгүй бөгөөд тэр бүрт нийцсэн эрэмбийн хувилбарууд байх боломжтой гэж үзэж байна.

Ном зүй

- Ганцэцэг, Ж. (2010). Нэр томьёо, үг хэллэгийн орчуулга /сүү, цагаан идээтэй холбоотой үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийн жишээн дээр/. *Орчуулах эрдэм-2*.
- Дашдаваа, Д. (1972). Үндэсний онцлог бүхий үг, хэлц үгийг орчуулах нь . *Орчуулах эрдэм*.
- Дашдаваа, Д. (1998). Уран зохиолын орчуулгын тухай. *Орчуулах эрдэм*.
- Жаргалсайхан, Ч. (2011). Үндэсний онцлог бүхий дүйцэлгүй үг /реали/-ийг Д. Нацагдоржийн хүүрнэл зохиолын орчуулгад дамжуулсан байдал. *Орчуулах эрдэм-3*.
- Мөнхбаяр, Н., Нямсүрэн, Б (2017). *Learning English through literature*. Улаанбаатар: Соёмбо.
- Сүхбаатар, Ц. (1998). *Монгол хэлний найруулга зүй*. Улаанбаатар: Адмон.
- Шархүү, А. (2005). Үндэсний соёлын ялгаа ба орчуулгын зарим асуудал.
- Халиунаа, О. (2021). Үндэсний онцлог бүхий үг хэллэгийг орчуулах аргууд.
- Bosco, G. (огноо байхгүй). *Translation techniques*. Interpro translation solutions .
- Dictionary.com. (огноо байхгүй). *what is the origin realia?*
- Newmark, P. (1998). *A textbook of translation (Vol 66)*. New York: Prentice Hall.
- Osimo, B. (2004). Neperovodimoe v perevode. Realii. *Manuale del Traduttore, Seconda Edizione*, 63.
- Vinay, J.P., & Darbelnet, J. (2000). A methodology for translation. L. Venuti-Д, *In the translation studies*